

Knoz, Tomáš

Přesahy do Svaté říše římské

In: Knoz, Tomáš. *Pobělohorské konfiskace : moravský průběh, střeoevropské souvislosti, obecné aspekty*. Vyd. 1. Brno: Matice moravská, 2006, pp. [457]-474

ISBN 8086488349 (Matice moravská)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/123633>

Access Date: 28. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Přesahy do Svaté říše římské

Představa o tom, že by měl být princip císařského achtu a konfiskací uplatněn nejen na území habsburské monarchie, ale i v Říši, se v okolí císaře Ferdinanda II. objevovala od samého počátku procesu potrestání českého stavovského povstání. Ferdinand II. ji v kontextu stavovského povstání dokonce zdědil již po svém předchůdci Matyášovi, který podle tradičních právních zvyklostí dekretem z 11. listopadu 1618 zasláným říšské dvorské radě tímto způsobem postavil zcela mimo zákon hraběte Petra Arnošta z Mansfeldu, říšského hraběte Jiřího Fridricha z Hohenlohe a markraběte Jáchyma Arnošta Braniborského, kteří se měli dopustit porušení říšského práva, když ve službách vévody Karla Emanuela Savojského vojensky napadli západní části Českého království a oblehli město Plzeň. Na faktické konfiskování Mansfeldova majetku v Říši však císař Matyáš ani jeho nástupce neměli dostatek mocenských prostředků.⁴⁸² V obecné rovině byl uvedený princip určován debatou o říšské ústavě a rozporem mezi zájmy císaře, jednotlivých říšských knížat a konečně snahami o zachování či dokonce posílení suverenity říšských stavů. Ačkoliv Ferdinand II. nemohl vládnout v Říši zcela neomezeně, pozice císařství se (i díky Ferdinandovým vlivným spojencům mezi říšskými knížaty) podle Johannese Burckhardta během prvních let třicetileté války posilovala, například prostřednictvím intervence ligistického vojska v Čechách, která vyvrcholila účastí na Bílé hoře.⁴⁸³ Vždyť již na počátku dvacátých let zamýšlel Ferdi-

(482) KAMPMANN, CH.: *Reichsrebellion und kaiserliche Acht*. Politische Strafjustiz im Dreißigjährigen Krieg und das Verfahren gegen Wallenstein 1634. Münster 1992. s. 19–20, o problémech s faktickým naplněním císařského achtu prostřednictvím exekuce s. 42–47; TÝŽ: *Wienerischer Hof und Valdejstein's Pád*. Říšské právo a politická trestní justice v 17. století. FHB 19, 1998, s. 117–146; GINDELY, A.: *Geschichte des Dreißigjährigen Krieges*. 1/2, Prag 1869, s. 387, 417–426. K problematice Říše, vztahu císaře a říšských stavů a prosazování protireformace srov. LUTZ, H.: *Reformation und Gegenreformation*. *München 1997, kap. Habsburg, das Reich und Italien vor dem Dreißigjährigen Krieg; Krise und Polarisierung der Kräfte a Das Dreißigjährige Krieg: Vom Aufstand in Böhmen zum Restitutionsedikt und zum Mantunauer Erbfolgekrieg, s. 92–101; TÝŽ: *Die Ringen um deutsche Einheit und kirchliche Erneuerung*. Von Maximilian I. bis zum Westfälischen Frieden 1490 bis 1648. Frankfurt/M – Berlin – Wien 1983; KOHLER, A.: *Das Reich im Kampf um die Hegemonie in Europa, 1521–1648*. München 1990. Zde uvedena i další literatura.

(483) Podle hodnocení Johannese Burckhardta nebyl sněm uspořádaný Ferdinandem II. v Řezně roku 1623 klasickým říšským sněmem (Reichstag), nýbrž sněmem, resp. sjezdem knížecím (Fürstentag), na němž pro pozice klasických říšských stavů nebylo příliš místa. Politiku říšských knížat by bylo potřeba v kontextu konfiskačního procesu sledovat samostatně,

nand II. provést v Říši dalekosáhlé reformy, ke kterým se později v souvislosti s exekučním, konfiskačním a rekatolizačním procesem opětně vracel.⁴⁸⁴ Část říšských knížat, šlechty a stavů vstoupila aktivně či pasivně vůči císaři do „říšské rebelie“, za níž po její porážce muselo zcela přirozeně následovat potrestání v podobě „císařské klatby“.⁴⁸⁵

protože někteří z nich evidentně podporovali Ferdinandovy nepřátele, ať již dánského krále Kristiána nebo švédského krále Gustava Adolfa. BURCKHARDT, J.: *Der Dreißigjährige Krieg*, s. 97–127, zde s. 93, 101–102. Dále srov. WEDGWOOD, C. V.: *Der Dreißigjährige Krieg*, kap. Kaiser Ferdinand und Kurfürst Maximilian, s. 123–172. K problematice císařské vlády a stavovských svobod v Říši srov. DREITZEL, H.: *Ständestaat und absolute Monarchie in der politischen Theorie des Reiches in der Frühen Neuzeit*. In: Schmidt, G. (ed.): *Stände und Gesellschaft im Alten Reich*. Wiesbaden 1989, s. 19–50; NEUHAUS, H.: *Reichstädtische Repräsentationsformen im 16. Jahrhundert*. Reichstag – Reichskreistag – Reichsdeputationstag. Berlin 1982; ZEEDEN, E. W.: *Die Einwirkung der Reformation auf die Verfassung des Heiligen Römischen Reiches Deutscher Nation*. Trierer Theologische Zeitschrift 1950, s. 207–215; MORAW, P. – PRESS, V.: *Probleme der Sozial- und Verfassungsgeschichte des Heiligen Römischen Reiches im späten Mittelalter und in der frühen Neuzeit*. ZHF 2, 1975, s. 95–108; O účasti ligistického vojska v české válce LUTZ, H.: *Reformation und Gegenreformation*, s. 98. O vzniku Katolické ligy v souvislosti s tzv. donauwörthskou krizí roku 1608 NEUER-LANDFRIED, F.: *Die katholische Liga*. Kallmünz 1968. K problematice šlechty v Říši KOLLMAN, J.: *Valdštejn a evropská politika 1625–1630*. Historie I. generalátu. Praha 1999, především kapitola Evropa v předvečer a na počátku velké války, s. 29; ROSSLER, H. (ed.): *Deutscher Adel 1555–1740*. Darmstadt 1965. Císař Ferdinand II. sám sebe ve svých dekretech posílaných do Říše nazýval nejvyšší vrchností říšských knížat, stavů, rytířstva, měšťanů a obyvatel, danou od Boha: „...Röm. Herr Kaisern, Ihren rechten Herrn, und von Gott fürgesetzte höchste Obrigkeit...“ MZA BRNO, G 436, Rodinný archiv Kouniců, inv. č. 6014, kart. 732, Císařský patent o exekuci statků v Dolním Sasku, 1627.

(484) V Rodinném archivu Kouniců se nachází opis materiálu z roku 1618, který měl sloužit jako podklad pro posílení vlivu císařského trůnu v Říši. Součástí reformem již tehdy měla být i opora v katolických územích a institucích v Říši („Catholische subiecta“) a rekatolizace těch biskupství, které v předchozím období podlehly reformaci („Occupation und Usurpation“). Rekatolizována měla být i rozhodující biskupství jako Magdeburg, Hildesheim, Osnabrück, Verden apod. Jednou z metod, jak provést tuto reformu, měly být i náboženské fundace. Také při tomto postupu, nazvaném v dokumentu „Religions-Reformation“, se počítalo se zásadní rolí Bavorska a bavorského kurfiřta. Autoři archivního inventáře datují uvedený materiál do roku 1618. Ve skutečnosti je ovšem mladší, neboť se v něm připomíná nejen královská vláda Fridricha Falckého v Čechách, ale i bitva na Bílé hoře („die glückliche Schlacht vor Prag“). MZA BRNO, G 436, Rodinný archiv Kouniců, inv. č. 6015, kart. 732, Návrh na politické reformy v Říši, 20. léta 17. stol.

(485) KAMPMANN, CH.: *Reichsrebellion und kaiserliche Acht*, především s. 1–8; LANDES, D.: *Acht (Neuzeit)*. In: Erler, A. – Kaufmann, E. (edd.): *Handwörterbuch zur deutschen Rechtsgeschichte*. I. Berlin 1971, sl. 32–36. Ústavněprávní situace v Říši na prahu třicetileté války byla velmi komplikovaná. Podle Josefa Kollmanna zde v tomto období existovalo celkem 1789 bezprostředních ústavněprávních subjektů, z toho několik stovek států a státeků se silnou knížecí vládou mělo právo uzavírat smlouvy s jinými německými i zahraničními státy, pouze nesměly být namířeny proti císaři. Uvnitř svých států disponovala teritoriální knížata podle Kollmanna suverénní mocí. Vedle pokusů o omezení císařské moci na území Říše se stejně tak snažila omezovat také moc šlechty a stavů v jejich vlastní zemi. Nejvýznamnější postavení z německých teritoriálních států měly na prahu třicetileté války Sasko, Braniborsko, Ba-

Konfiskace císařových nepřátel v Říši

V konkrétní rovině byla výše uvedená představa dána skutečností, že do stavovského povstání i následných bojových akcí byla zapojena celá řada osob z Říše, a to na obou stranách sporu.⁴⁸⁶ Na straně stavů lze připomenout alespoň úlohu českého zimního krále Fridricha Falckého. Jakmile to vojenská a politická situace dovolila, vyhlásil císař po dvouleté přípravě při příležitosti slavnostního zasedání korunní rady dne 29. ledna 1621 konfiskaci jeho majetků v čele s knížecím zámekem v Heidelberku, ztrátu kurfiřtského hlasu a konečně na někdejšího českého „zimního“ krále uvalil císařský acht. Současně s tím vyhlásil analogické tresty také vůči dalším třem říšským knížatům, která se přidala k českému povstání, markraběti Janu Jiřímu Braniborsko-Krnovskému, knížeti Kristiánovi z Anhaltu a opětovně vůči říšskému hraběti Jiřímu Fridrichovi z Hohenlohe.⁴⁸⁷ Tento akt byl již v dané době považován za velmi radikální, a to nejen vzhledem ke známému příbuzenskému svazku Fridricha Falckého s anglickým králem Jakubem I., ale především vzhledem k jeho postavení v kolegiu kurfiřtů, kde byl Fridrich nejvýznamnějším z trojice evangelických knížat. Samozřejmě, také v tomto případě bylo podstatnou podmínkou naplnění císařských rozhodnutí vojenské dobytí Heidelberku, k němuž došlo během falcké války. Tato etapa zároveň předznamenala postupnou rekatolizaci v Rýnské Falci. Rozdíl oproti konfiskačnímu procesu v habsburských zemích se ovšem projevoval v mnoha ohledech. Mimo jiné i v tom, že ho vedle císařské dvorské komory ve velkém rozsahu prováděla a právně garantovala císařská dvorská rada, která jakožto nejvyšší říšský soudní orgán musela projednat každý jednotlivý případ.⁴⁸⁸ Vzhledem ke

vorsko, Rýnská Falc, dále Lünebursko, Meklenbursko, Pomořany, Hesensko, Würtembursko, Jülich-Kleve, Anhaltsko, Bádensko. Byly mezi nimi tedy stejně tak státy katolické, jako luteránské a kalvínské. Zvláštností Říše byla duchovní (biskupská) knížectví, která se ve druhé polovině dvacátých let měla dostat do centra zájmu císaře Ferdinanda II. KOLLMANN, J.: *Valdštejn a evropská politika 1625–1630*, s. 26. Podobně ENGLUND, P.: *Nepokojná léta. Historie třicetileté války*. Praha 2000, s. 52–53.

(486) Na území Říše se konfiskační proces dostával i tím způsobem, že se některé říšské osoby podílely na konfiskacích v monarchii i na vlastním území Říše. Příkladem může být zisk würzburského biskupa a v jedné osobě francko-anhaltského knížete Filipa Adolfa konfiskovaných statků Frankenberg, Ippresheim a Wachendorf. HKA WIEN, Gedenkbücher, Österreichische Reihe, kn. 168, fol. 86.

(487) O Kristiánovi z Anhaltu, o Jiřím Fridrichovi z Hohenlohe a dalších nepřátelích pevně císařské moci v Říši se hovoří i ve výše uváděném návrhu na reformy v Říši. Z říšských území jsou zde konkrétně jmenovány Sasko-Anhaltsko, Altenburg, Výmar a Eisenburg. MZA BRNO, G 436, Rodinný archiv Kouniců, inv. č. 6015, kart. 732, Návrh na politické reformy v Říši, 1618.

(488) KAMPMANN, CH.: *Reichsrebellion und kaiserliche Acht*, s. 47–70. O průběhu falcké

skutečnosti, že se některá další říšská knížata později zapojila do bojů třicetileté války jako političtí spojenci císařových nepřátel, dánského krále Kristiána IV. nebo švédského krále Gustava Adolfa II., mohl proces proti Mansfeldovi i Fridrichovi Falckému posloužit jako právní i politický precedent.⁴⁸⁹

Konfiskační proces se však na území Říše přesunoval i díky císařovým příznivcům a spojencům. Nejlepším způsobem to dokládá osobnost vévody Maxmiliána Bavorského, který se především na území Horních Rakous a Čech od samého počátku angažoval nejen při vojenské porážce povstání, ale také v konfiskačním procesu. V Horních Rakousích jej dokonce takřka po celou dobu jeho trvání pomáhal řídit, v Čechách se roku 1620 podílel na jeho nastartování. Maxmilián Bavorský i ostatní významní němečtí teritoriální vládcí, bez ohledu na to, na které straně v daném okamžiku stáli, se do stavovského povstání v habsburských zemích i do pozdějšího dění v Říši pokoušeli zasahovat jako samostatný element a jako subjekt mezinárodní politiky.⁴⁹⁰

Tak významní nepřátelé v Říši, jako byl Fridrich Falcký, si samozřejmě zasloužili císařovo potrestání. Tak významní spojenci, jakým byl Maxmilián Bavorský, zase jeho odměnu. Představa alespoň částečného přenesení konfiskací i do Říše se ještě více potvrdzovala, když se proti císaři postavila některá další říšská knížata, na jistou dobu například věčně politicky lavírující saský kurfiřt Jan Jiří, na něhož byl císařský acht vyhlášen jen o něco málo později nežli na Mansfelda.⁴⁹¹ Kromě toho zde drželi některé majetky také šlechtici z Čech a habsburských dědičných zemí, kteří se na po-

války srov. např. WEDGWOOD, C. V.: *Der Dreißigjährige Krieg*, s. 123–173, POLIŠENSKÝ, J.: *Třicetiletá válka a evropské krize*, s. 135–167. Josef Polišenký ovšem tuto část třicetileté války nazývá válkou nizozemskou a pojem „falcká válka“ považuje za „dřívější“.

(489) Jako příklad švédského spojence lze uvést lantkraběte hesensko-kasselského. BURCKHARDT, J.: *Der Dreißigjährige Krieg*, s. 100, 103–104.

(490) Podle Burckhardta se to týkalo především Kurfiřtského Bavorska, Kurfiřtského Saska, Kurfiřtského Braniborska a Hesenska-Kasselu (J. Kollmann ještě přidává Porýnskou Falc), dále Brunšvicka-Lüneburska, Meklenburska-Pomořan a Hesenska-Darmstadtu (J. Kollmann dále hovoří o knížectvích Würtembersko, Jülich-Kleve, Anhaltsko a Bádensko). Z biskupských států J. Kollman vyzdvihuje úlohu porýnských arcibiskupství s kurfiřtským hlasem, Mohuče, Trevíru a Kolína nad Rýnem, dále biskupství brémského a magdeburského. Zapomenout podle jeho názoru nelze ani na význam říšských měst, jež bezprostředně podléhala císaři a zasedala na říšském sněmu. BURCKHARDT, J.: *Der Dreißigjährige Krieg*, s. 104–105; KOLLMANN, J.: *Valdštejn a evropská politika*, s. 11–30. K osobnosti Maxmiliána Bavorského ALBRECHT, D.: *Die auswärtige Politik Maximilians von Bayern 1618–1635*. Göttingen 1962; KRAUS, A.: *Kurfürst Maximilian I. von Bayern*. Das neue Bild eines großen Fürsten. Historisches Jahrbuch 97–98, 1978, s. 505–526; BIRELEY, R.: *Maximilian von Bayern, Adam Contzen S. J. und die Gegenreformation in Deutschland 1624–1635*. Göttingen 1975.

(491) KAMPMANN, CH.: *Reichsrebellion und kaiserliche Acht*, s. 45.

vstání aktivně podíleli, další odcházeli do některých nekatolických oblastí Říše do emigrace. Samozřejmě, že například pro české šlechtice mělo v tomto ohledu největší význam luteránské a v bezprostředním sousedství Čech ležící Sasko.⁴⁹² Jiní šlechtici z habsburských zemí alespoň pěstovali k některým říšským teritoriím velmi těsné politické, majetkové a často i rodinné vazby. Za všechny lze jmenovat alespoň českého luterána Jáchyma Ondřeje Šlika nebo rakouského kalvinistu Georga Erasma Tschernembla.⁴⁹³

Konfiskace českých emigrantů a role saského kurfiřta

Konfiskace v Říši se tedy také týkaly těch osob, které sem přišly z Čech či z rakouských zemí. Prvopočátek tohoto procesu v Říši vysledoval Tomáš V. Bílek již na sklonku roku 1620. V císařském listu z 20. prosince toho roku, adresovaném radě města Řezna, bylo rezolutně zakázáno přijímání kohokoliv z českých rebelů, stejně jako přechovávání majetku a statků těchto osob. Do Řezna uvedený list dorazil 19. ledna 1621 a hned následující týden řezenská poslala císaři odpověď, podle níž žádného z českých rebelů dosud do města nepřijali a také do budoucna se zavazují zachovávat panovníkovo nařízení. Jediné výjimky, které údajně dosud učinili, se týkaly dvou českých vdov, Salomeny Kocové z Tábora a Ludmily Černínové z Chudenic s dcerou. Podle mínění řezenské městské rady by se ovšem na takové případy nemělo císařovo nařízení vztahovat. Stejně císař vystupoval také vůči Norimberku, kde údajně ukrýval svůj výtěžek z doby povstání Petr Arnošt z Mansfeldu, nebo vůči Frankfurtu nad Mohanem, kam si na počátku rebelie uložil své peníze Albrecht Smiřický ze Smiřic.⁴⁹⁴

(492) Také Josef Polišenský upozornil na skutečnost, že Maxmilián Bavorský i kurfiřt Jan Jiří Saský slibovali poraženým českým stavům beztrestnost, pokud se odřeknou Fridricha Falckého a znovu přijmou za českého krále Ferdinanda II. Přesto podle Polišenského slovo většina aktivních účastníků povstání těmto slibům nevěřila a odcházela za hranice, a to především do saských, resp. lužických měst Pirna a Žitava, která se stala střediskem šlechtických i měštanských emigrantů. Tato skutečnost samozřejmě opět posilovala pozici saského kurfiřta při jeho jednáních s císařem Ferdinandem II. POLIŠENSKÝ, J.: *Třicetiletá válka a evropské krize*, s. 135. V posledních letech se uvedeným problémem zabývala Lenka Bobková, která prozkoumala především českou pobělohorskou emigraci v Pirně. BOBKOVÁ, L.: *Česká exulantská šlechta v Pirně*, s. 83–116; *TAŽ: Exulanti z Prahy a severozápadních Čech v Pirně*. Dále ODLOŽILÍK, O.: *Ze zápasů pobělohorské emigrace*. Brno 1933; *TÝŽ: Z korespondence pobělohorské emigrace z let 1621–1624*. Praha 1933; *TÝŽ: Povstalec a emigrant*. Kapitoly z dějin třicetileté války. London 1944.

(493) LUKÁSEK, J.: *Jáchym Ondřej Šlik*; STURMBERGER, H.: *Georg Erasmus Tschernembla*, kap. Exil und Tod, s. 367–395.

(494) Podle Bílka žádal také Karel z Liechtensteina ve speciálním listu císařovým jménem Jana Kristiána Braniborského, aby dal zatknout české rebely, kteří odešli do jeho země, tedy

Následovalo analogické jednání se saským kurfiřtem. Ferdinand samozřejmě velmi dobře věděl, že do některých saských měst odešla celá řada českých účastníků povstání. Císař vévodu v březnu 1621 žádal, aby přiměl k návratu všechny české emigranty, kteří se měli podrobit exekutivnímu procesu. Nezapomněl ani na jejich peníze, klenoty a další nemovité majetek, který měl samozřejmě také propadnout konfiskaci. Podobné listy, psané nejen císařem, ale také Karlem z Liechtensteina, směřovaly i na Jana Kristiána Braniborského, v jehož zemi se ukrývali někteří významní aktivisté českého povstání, mezi nimi Jan Albín a Kašpar Šlikové nebo Kryštof z Hasištejna.⁴⁹⁵

Saský kurfiřt Jan Jiří I., jenž v Sasku vládl již od roku 1611, se díky své politické autoritě i bezprostřední blízkosti jeho teritoria k českému jádru povstání stal v první fázi konfiskačního procesu přirozeným mluvčím nekatolických říšských a do značné míry i části českých stavů. Při jednáních s císařem, jež probíhala v letech 1621 a 1622 a jež se týkala především českých rebelů, jednak usiloval dosíci zmírnění trestů pro české stavy německého jazyka a luterského vyznání, jednak se snažil zamezit aplikování konfiskačního procesu a dalších císařských restrikcí také na území Říše. Požádal císaře, aby projevil svou milost; pak by v celé Říši mohl zavládnout pokoj a mír. Císař podle jeho slov tak na svou stranu získá nejméně sto tisíc osob luterského vyznání, které v případě zachování práva na svou víru v podstatě nemají žádný důvod, aby proti němu jakýmkoliv způsobem vystupovaly. Rebelie v Čechách měla podle jeho názoru především politické kořeny, veškeré problémy jsou proto politickými prostředky řešitelné.⁴⁹⁶ Zcela samostatný postoj měl být podle kurfiřta zaujímán k českým stavům německého jazyka, ty považoval za „sui generis“ stavy říšské či saské. Používal k tomu zvláštní argumentace, podle níž byli Němci v Čechách pouhými hosty, takže by měli užívat ochrany Říše a jejích stavů. Minimálně by měl být vnímán rozdíl mezi „Němci věrnými a nevěrnými“. Nemělo by se stát, aby se museli kát a trpět ti, kteří se na rebelii nepodíleli, včetně luterských kněží. Všem by se mělo dostat pardonu a císařovy milosti. Saský kurfiřt se však ve svém jednání neomezil pouze na přesvědčování a morální apely. Dal zároveň Ferdinandovi dostatečně razantně najevo, že

do Braniborska. Především se to mělo týkat Jana Albína Šlika a Kryštofa z Hasištejna s jeho manželkou Annou Maximiliánou ze Žerotína. BÍLEK, T. V.: *Dějiny konfiskací v Čechách*. I, s. XXVIII–XXIX.

(495) TAMTÉŽ, s. XXIX. O saské politice v době stavovského povstání POLIŠENSKÝ, J.: *Die Universität Jena und der Aufstand der böhmischen Stände in den Jahren 1618–1620*. Wissenschaftliche Zeitschrift der Universität Jena 7, 1957–1958, s. 441–447.

(496) „...in viel Weis und wegen IKM selbst zu Besten würde gereichen, ob schon IM dieser Religion nicht zugethan seynd...“ KHEVENHÜLLER, F. CH.: *Annales Ferdinandeae*. Bd. 9, pag. 1656–1662.

za ním stojí ohromná síla německých nekatolických knížectví. Uplatnil nepřímou hrozbu, že by v případě císařovy neochoty vyjít v konfiskačním procesu českým i říšským luteránům vstříc a projevit jim „*kaiserliche milde Gnade*“ musel být svolán kurfiřtský sněm, což by za dané politické a náboženské situace v Říši nemuselo být pro Ferdinandovu pozici na římském trůně vůbec příjemné.⁴⁹⁷

Císař Ferdinand II. vzal kurfiřtovy názory přece jen na zřetel, ačkoliv od přísného potrestání rebelů samozřejmě nechtěl ustoupit. Saského vévodu ovšem do svých politických plánů potřeboval a v žádném případě nechtěl připustit, aby opět stanul na straně jeho otevřených protivníků. Při příležitosti své cesty na kurfiřtský sjezd do Řezna na sklonku roku 1622 například s jistou dávkou smířlivosti vyzval emigranty v Říši, aby se – při vyplnění podmínky holdování – beztravně navrátili do svých původních zemí.⁴⁹⁸ Z taktických důvodů se také rozhodl v diplomatických jednáních pokračovat i v následujících letech, aniž by ovšem vévodově požadavkům vyhověl. Jednání měli tentokrát vést císaři naklonění šlechtici – TalMBERK, Otto Melander a Otto Nostic. Císař se opakovaně snažil Janu Jiřimu Saskému vysvětlit, že povstání bylo nebezpečným precedentem. Šlo o rebelii, která by do budoucna mohla narušit celý dosavadní společenský řád, neboť přinesla nebezpečný „*Obrigkeit-Despect*“.⁴⁹⁹ Jednání však přece mělo v daném okamžiku, kdy konfiskace v Čechách i ostatních zemích končily svou první a nejdůležitější fází, pro příslušníky říšských stavů jistý hmatatelný, byť pouze parciální a dočasný úspěch. Tímto úspěchem bylo omilostnění

(497) Podle kurfiřta by se nemělo stát, že by za provinění jiných musely trpět také nevinné osoby. Nejen katolíkům, ale také nekatolíkům by se podle názoru kurfiřta z roku 1622 mělo dostat stejného pardonu. Evangelici, luteráni a katolíci by měli žít v míru. TAMTÉŽ, pag. 1662. Přímluvu vyslanců saských na kurfiřtském sjezdu v Řezně zaznamenal i Pavel Skála: „...Kurfiršt saský, pán jejich milostivý, že to při sobě nachází, že v sv. římské říši i v zemích okolních žádného dobrého a trvanlivého pokoje a bezpečnosti není se nadáti, jestliže by té předsevzaté reformaci českým i jiným věcem, jí se dotýkajícím, příhodně zpomoženo, kostelové evangeličtí zase zotvíráni, veřejné a všeobecné amnestie vesměs uděleno, a mysl lidí poddaných vyzískány nebyly. Nemělo-li by se pak dotčené reformace české vzhoditi, tedy že netoliko ta předešlá nedověrnost v příčině náboženství, kteráž je ode dávného času...“ Podobně i vyslanci brandenburští říkali, že pokud budou Češi ke katolictví přinuceni násilím, stanou se z nich nevěřící Epikurejci. Arcibiskup salcburský řekl, že je to soukromá pře císaře a že nepatří do říšských záležitostí. Ke smíru radil i arcibiskup mohučský. TIEFTRUNK, K. (ED.): *Pavel Skála ze Zboře, Historie česká*, s. 277–279.

(498) „...Při též sjezdu Řezenském obeslal císař před sebe některé panstvo a rytířstvo české, moravské i rakouské, ješto bylo se pro ty exekuci zemské sem i tam z zemí dotčených rozjelo. Ale nemnoho se jich po též obeslání stavělo, protože procesu takovému věřiti nechtěli...“ TIEFTRUNK, K. (ED.): *Pavel Skála ze Zboře, Historie česká*, s. 279–280.

(499) „...darbey wir aber gleichwohl gnädigist erwogen, dass, auf dem Fall durch angeordnete Gnade einige sich zum gebührenden Gehorsam ergeben würden, auch des Majestäts-Briefs versprochen...“ KHEVENHÜLLER, F. CH.: *Annales Ferdinandei*. Bd. 10, pag. 11–14, 138.

některých knížat a hrabat. Mluvílo se dokonce o jejich případné restituci, jež ovšem byla podmíněna roku 1624 ještě poněkud iluzorním podepsáním náboženského míru. Nejvýznamnější z pardovaných osob z Říše byl kníže Kristián z Anhaltu, k jehož omilostnění došlo v létě roku 1624 poté, co se osobně dostavil do Vídně a byl císařem přijat k audienci. Podobně velkoryse císař naložil například také s vévodou Fridrichem Sasko-Altenburským i s vévodou Kristiánem Brunšvickým, kteří padli do Ferdinandových rukou po porážce protestantských vojsk ve Vestfálsku, a roku 1625 také s vévodou Vilémem Výmarským.⁵⁰⁰ Od poloviny dvacátých let, kdy se Ferdinandovo vítězství v monarchii již zdálo být konečné, se však začaly připravovat rozsáhlejší zásahy také na území Říše. Předznamenaly je některé opatrné formulace v diplomatických dokumentech, jež našly svůj ohlas také v Khevenhüllerových pamětech. Císař tehdy opakovaně projevoval svou vděčnost katolickým kurfiřtům v čele s Maxmiliánem Bavorským, kteří se na jeho stranu postavili již v době povstání a také v dalších válečných událostech stáli na straně Habsburků. Císař jim proto předběžně slíbil, že by se za své zásluhy o vedení války mohli dočkat restituce území, o něž přišli v předchozím reformačním období.⁵⁰¹

Konfiskace v Říši a aktivity Albrechta z Valdštejna

Vůči teritoriím v Říši, ať již šlo o svobodná říšská města, církevní knížectví nebo o nekatolické světské knížecí teritoriální státy, musel Ferdinand II. postupovat ještě diplomatictěji nežli na území monarchie. Minimálně proto, že si jednotlivá knížata velmi žárlivě hlídala svoji nezávislost na císařské moci a Ferdinand zde zvláště před Valdštejnovým tažením do Říše neměl možnost bezprostředně zasáhnout.⁵⁰² Přesto však byla ihned na počátku dvacátých let v Říši vyhlášena vlna konfiskací, jež zasáhla především Dolní Sasko a Vestfálsko a která se příliš nelišila od císařova postu-

(500) O pardonu a okolnostech, které ho provázely, vypovídá František Kryštof Khevenhüller: „...Hiemechst ist Friedrichen von Sachsen-Altenburg Herzogen von IKM, welcher, wie daroben vermeldet werden, in den Herzog Christians von Braunschweig Niederlage in Westphalen gefangen worden, auf beschehenen Fußfall und Abbitte, **allernädigist Perdon erteilet worden...**“ Podobné svědectví vydává Khevenhüller také o pardonu pro Kristiána z Anhaltu. Podle Františka Kryštofa Khevenhüllera přijel Kristián z Anhaltu do Vídně 11. července 1624. Dne 16. července téhož roku mu císař Ferdinand II. udělil audienci „mit einem Fußfalle deprecirt und ist nach Annäherung eines starcken Verweises, seines Verbrechens pardoniert worden...“ TAMTÉŽ, 1624, pag. 525–526.

(501) TAMTÉŽ, 1627, pag. 1404.

(502) Josef Kollmann v této souvislosti hovoří o nedostatku přímé císařské moci v Říši, kterou ještě omezovaly zájmy jednotlivých kurfiřtů. KOLLMANN, J.: *Valdštejn a evropská politika*, s. 25.

pu v habsburských zemích. Po vzoru habsburských zemí byly vyhlášeny exekuce a konfiskace, které měly potrestat všechny říšské stavy, kteří proti císaři pozvedli zbraně. Na starost je na přelomu let 1620 a 1621 dostal císařský fiskál, doktor Jan Wentzel, který do zmíněného procesu vnesl nejvyšší právní standard. Jako viníky označil všechny příslušníky říšských stavů, kteří se přidali k Petru Arnoštu Mansfeldovi, markraběti Jiřímu Fridrichovi z Bádenska-Durlachu a vévodovi Kristiánovi Brunšvickému jakožto „*notorische Reichsrebellen*“.⁵⁰³ Trestný čin, jehož se měli dopustit, a následně také statky, jež se měly stát předmětem konfiskace, rozdělil do dvou kategorií: Držitelé lenních statků se podle jeho právního vyjádření dopustili porušení lenní smlouvy a jejich državy proto měly být jako teoretický císařův majetek vráceny přímo císaři coby nejvyššímu lennímu pánovi. Držitelé svobodných statků se podle Wenzela dopustili „*crimen laesae maiestatis*“, a proto jim měly být pozemkové majetky v souladu s platným právním řádem konfiskovány. Říšská dvorská rada i císařská tajná rada o celém procesu několikrát jednaly a zdálo se, že budou konfiskace tímto způsobem bezprostředně aplikovány na území Říše. Opět se ovšem ukázala slabost císařovy faktické pozice na území německých teritoriálních států, kde neměl konfiskace kdo provést. Exekutivní možnosti byly malé a nezlepšily se ani po opětovném projednání záležitosti roku 1623. Ferdinand II. pro své počínání nenašel podporu ani u katolických říšských stavů a navíc mu na území Říše bezprostředně nepodléhalo žádné vojsko, o něž by se konfiskační komisaři mohli opřít. Vyhlášené konfiskace proto v praxi nenašly uplatnění. Tato situace se neměnila až do poloviny dvacátých let.⁵⁰⁴

Roku 1625, tedy již po vítězství ve falcké válce, se císař rozhodl svou pozici v Říši radikálně změnit. Rozkázal Valdštejnovi, aby zde pro něj postavil velké vojsko, čítající na 24 000 mužů. Přibližně ve stejné době totiž v Německu začaly operovat vojenské oddíly dánského krále Kristiána IV., do jehož služeb vstoupil i „*Reichsrebell*“ Petr Arnošt z Mansfeldu. Jejich cílem bylo mimo jiné restituování majetkových poměrů Mansfelda i Fridricha Falckého a vyhnání katolických vojsk. Teprve po porážce Dánů a stabilizaci situace mohl císař díky Valdštejnovi a Tillymu skutečně přistoupit k potrestání svých říšských protivníků prostřednictvím konfiskací. Novou motivací se mu přitom stala potřeba vyplatit své generály i jejich vojáky. Konfiskace se stala z možnosti nutností. Výsledkem bylo, že byly v zimě na přelomu let 1627 a 1628 jmenovány konfiskační komise pro Dolní Sasko a Vestfálsko,

(503) K problematice odporu nekatolických říšských knížat srov. též ALTMANN, R.: *Landgraf Wilhelm V. von Hessen-Kassel im Kampf gegen Kaiser und Katholizismus 1633–1637*. Ein Beitrag zur Geschichte des Dreißigjährigen Krieges. Marburg 1938; WANDRUSCHKA, A.: *Reichspatriotismus und Reichspolitik zur Zeit des Prager Friedens von 1635*. Graz – Köln 1955.

(504) KAMPMANN, CH.: *Reichsrebellion und kaiserliche Acht*, s. 71–74.

jež byly podřízeny plukovníku Janovi z Aldringenu, komornímu radovi Reinhardu z Walmerode a říšskému dvorskému radovi Janovi z Hyen a jejichž efektivita se měla opírat o přítomnost a autoritu císařské armády v Říši a konec konců také o Valdštejnův osobní zájem o úspěch tohoto podniku.⁵⁰⁵ Konfiskační proces v Říši nebyl ani v tomto období bez problémů, na rozdíl od první poloviny dvacátých let však pod Hyenovým vedením přece jen pokračoval více efektivně. Rebelové byli rozděleni do dvou kategorií: „Notoričtí rebelové“ byli bezprostředně postiženi přísnou konfiskací, zatímco materiál méně kompromitovaných povstalců byl zaslán do Vídně k přezkoumání za účelem eventuálního zmírnění trestu. Případnému odporu komisaři čelili nařízením, podle něhož měl být trestem smrti potrestán každý, kdo by se jejich vůli vzepřel se zbraní v ruce. Valdštejn si sice představoval ještě radikálnější postup, císařský dvůr byl ale s výsledky této vlny konfiskací vcelku spokojen. Zvláště, když se jejím vyvrcholením stala v letech 1627 a 1628 konfiskace dvou meklenburských vévodství, jež dosud podléhaly vládě luteránských vévodů Adolfa Fridricha Meklenbursko-Schwerinského a Jana Albrechta Meklenbursko-Güstrowského, kteří byli také označeni za „*notorische Reichsrebell*“ a jejichž vojska byla zcela nedávno poražena ligistickou armádou.⁵⁰⁶ Když se po složitých jednáních a překonání odporu mezi některými činiteli říšské dvorské rady podařilo Albrechtovi z Valdštejna získat Meklenbursko včetně dalšího vévodského stolce pro sebe, dokázal, že se umí v konfiskačním procesu dokonale orientovat a předčí v tomto ohledu i všechny své konkurenty.⁵⁰⁷

Během třicetileté války se situace ve vztahu k Říši podstatně změnila. Nejdříve ve prospěch Ferdinanda II., který ve druhé polovině dvacátých let kráčet na území monarchie od vítězství k vítězství, a to jak na válečném poli, tak i na poli politickém. Když v letech 1627 a 1628 vydal pro Čechy

(505) V Rodinném archivu Kouniců se zachovaly dvě kopie císařských mandátů z roku 1627 vystavených pro Albrechta z Valdštejna, v nichž se císař vrací k exekučnímu a konfiskačnímu procesu v Dolnosaském kraji. Císař v něm ztotožnil povinnost obyvatel v Říši německého národa s povinností obyvatel jeho království a dědičných zemí v tom, že ho mají považovat za svoji jedinou vrchnost s nedělitelnou autoritou. Zároveň císař považoval za nutné zdůraznit, že jeho mandáty a patenty týkající se území Saského kraje a obecně celé Říše německého národa mají být bezpodmínečně naplňovány. Albrecht z Valdštejna byl pověřen, aby se postaral o vedení bojů i zajištění vojska, jakož i o exekuci císařových nepřátel v této oblasti. MZA BRNO, G 436, Rodinný archiv Kouniců, inv. č. 6014, kart. 732, Císařský patent o exekuci statků v Dolním Sasku, 14. 7. 1627.

(506) Zločin všech příslušníků Říše, kteří se postavili proti císaři se zbraní v ruce a byli označeni jako „*notorische Reichsrebell*“ se nazýval „*notorium crimen Laesae maiestatis*“. KAMPMANN, CH.: *Reichsrebellion und kaiserliche Acht*, s. 222–223.

(507) TAMTÉŽ, s. 71–100. O Valdštejnově roli v bojích v severním Německu a při získání Meklenburska srov. POLIŠENSKÝ, J. – KOLLMANN, J.: *Valdštejn*. Ani císař, ani král. Praha 1995, s. III–123.

a Moravu Obnovená zřízení zemská, cítil se velmi silný a nejspíše se domníval, že může restituční a konfiskační proces bez větších problémů přenést také do Říše a že se může vypořádat jak s některými svými zdejšími nepřáteli, tak i s německou reformací.⁵⁰⁸ Dalším právním projevem tohoto postupu bylo roku 1629 vydání restitučního ediktu, jehož účinnost však byla vždy spíše sporná nežli úspěšná.⁵⁰⁹ Změnu přístupu ke konfiskacím v Říši výrazně proměnila i ofenzíva švédského krále Gustava Adolfa II. na počátku třicátých let. Ke konfiskacím na proticísařské straně během svých tažení přistoupili také švédští panovníci, kteří z konfiskátů obdarovávali své velitele, včetně českých emigrantů typu Jindřicha Matyáše z Thurnu.⁵¹⁰ Dalším důvodem ke konfiskacím na území Říše byly kupodivu úspěchy císařských armád a především osobně Albrechta z Valdštejna. Císařský generalissimus i jeho vojáci totiž za své služby císaři do značné míry museli být odměněni v těch oblastech, které dobyli.⁵¹¹

Restituční edikt jako forma církevních restitucí

V okamžiku, kdy se Ferdinandovi II. podařilo naplnit principy konfiskačního procesu v jeho dědičných zemích a kdy jeho generalissimus Albrecht z Valdštejna na celé čáře vítězil na severoněmeckých bojištích, se nejspíše habsburskému císaři zdálo, že jeho úspěchy jsou již konečné a že může na hlavu porazit reformaci nejen ve svých středoevropských zemích, ale i v její kolébce. Ferdinand II. nemohl vystupovat proti nekatolické šlechtě v německých teritoriálních státech zcela shodným způsobem, jako to v předchozí etapě učinil v rakouských a českých zemích nebo v omezené míře v Uhrách. Pokusil se ale omezit vliv luterské a zcela zlikvidovat vliv kalvínské církve.⁵¹² Vyhlášení císařského achtu a restitučního ediktu roku 1629 mělo v určitých dimenzích podobný cíl, jako středoevropské restituce a konfiskace. Cílem bylo odnětí toho majetku luterské církve, který získala po roce 1552, resp. 1555. Šlo o říšská biskupství, která podle

(508) FRANZL, J.: *Ferdinand II.*, s. 222–228.

(509) FRISCH, M.: *Das Restitutionsedikt Kaiser Ferdinands II. vom 6. März 1629*. Tübingen 1993, s. 5–6.

(510) ENGLUND, P.: *Nepokojná léta*, s. 97–98.

(511) Po Valdštejnově pádu se zase logicky konfiskovaly vojevůdcovy državy nejen v Čechách nebo ve Slezsku, ale i za hranicemi zemí Svatováclavské koruny. Obě území byla po celou dobu konfiskačního procesu vzájemně pevně provázána. GORGE, S.: *Beiträge zur Geschichte der Konfiskationen nach Albrecht von Wallenstein*, s. 158–176, 246–264, 357–375.

(512) O zákazu kalvinismu v Říši FRISCH, M.: *Das Restitutionsedikt Kaiser Ferdinands II.*, s. 53–61; BIRELEY, R.: *Religion and Politics in the Age of the Counterreformation*. Emperor Ferdinand II., William Lamormaini S. J., and the Formation of Imperial Policy. Chapel Hill 1981.

augsburského míru měla zůstat katolická a skutečnost jejich zisku do rukou evangelíků byla ze strany Ferdinanda II. chápána jako porušení právního stavu a vzpoura proti císaři.⁵¹³

Provedení církevních restitucí v Říši bylo Khevenhüllerem charakterizováno jako akt vyžádaný vysokým říšským klérem a související s pasovskými dohodami. Khevenhüllerův popis celého procesu má podobu pozoruhodné charakteristiky habsburské monarchie, údajně vyšlé z úst jednoho německého kardinála, jako komplikované mocnosti, která se skládá z velkého množství jednotlivých částí: „*Rakouský dům je zříte s mnoha hlavami*“. Ohledně restitucí, které se měly týkat celé řady významných německých arcibiskupství, biskupství a klášterů, se ihned od začátku rozhořely velmi ostré spory, mimo jiné opět se saským kurfiřtem.⁵¹⁴ Císařovou snahou bylo dokázat, že na území sporných biskupství byla reformace přivedena až po podepsání augsburského náboženského míru roku 1555 a že tudíž protestantská strana porušila dohody o nerozšiřování nekatolického náboženství mimo oblasti, kde zdomácnělo před tímto datem. Lze tedy konstatovat, že i v restitučním ediktu postupoval císař Ferdinand II. analogickým způsobem, jak to učinil v předchozích letech ve svých dědičných zemích a jak to bylo zakotveno také v obou zřízeních zemských.

(513) Podle Michaela Frische šlo o 2 arcibiskupství, 13 biskupství a celkem 500 klášterů, u nichž došlo během druhé poloviny 16. století k reformaci. V tomto ohledu nebyl restituční edikt pouze součástí konfiskačního procesu, ale také a v první řadě součástí „katolické reformy“. Vyplyvá to ostatně i z jeho samotného textu, kde je možno najít takové odkazy. „...Es sei bekannt in was schädliche Mißhelligkeit und Zerrüttung unser geliebtes Vatterland Teutscher Nation nun eine lange Zeit hero geschwebt, dessen Mißtrauen und hochgefährliche Trennung, Anfang und Brunnquel ursprünglich zwar die laidige Spaltung in der Religion gewesen, und noch ist, nach derselben aber dieses vornemblich, daß gegen der Religion und Landfrieden, so vernemblich deßwegen auffgerichtet, damit die Stände beyder Religion, solchem Frieden gemäß, einträchtig sich gegen einander verhalten, auch kein Theil dem andern an seinen Rechten, Gütern, Land und Leuten, keinen Eingriff, Schaden, oder Nachtheil zufügen solle, nicht allein unterschiedliche Spolia und andere hochschädliche Attentata verübt, sondern auch noch darzu, unter allerhand gesuchtem Schein, und durch höchstschädliches Deputat über dem Religion-Frieden selbst, gleichsamb derselbe in seinem Inhalt denjenigen, so dargegen gehandelt, zu stattem kommen thäte, justificirt und verhandigt werden wollen...“ FRISCH, M.: *Das Restitutionsedikt Kaiser Ferdinands II.*, s. 3–4, 12, edice s. 184.

(514) Khevenhüller uvádí arcibiskupství Magdeburg a Brémy, biskupství Minden, Halberstadt, Verden, Lübeck, Ratzenburg, Mißen, Merseburg, Naumburg, Havelberg, Libus, Canin. O sporech se saským kurfiřtem Janem Jiřím vypovídá Khevenhüller: „...Demnach nun dieses Edict allenthalben im Reiche publiciret und angeschlagen worden, hat darauf den Churfürst von Sachsen allerhand darwider eingewendet, und in unterschiedlichen Schriften IM angedeutet, daß er sich darzu nicht verstehen könnte. Unter andern hat er eine weilläufige Schrift unter Dato Dresden den 28ten Aprilis an IM abgehen lassen, deren kurzer Inhalt sich nachgesetzter Massen verhalten...“ KHEVENHÜLLER, F. CH.: *Annales Ferdinandei*. Bd. 10, 1629, pag. 450.

Byť na rozdíl od stavovského povstání a následných konfiskací šlo tentokrát o spor naprosto otevřeně náboženský, byl stejně jako dříve v monarchii primárně zdůrazněn princip právní, exekuční ráz připravovaného procesu, porušení říšského a náboženského míru i říšské ústavy ze strany stavů a nedodržení řádně uzavřených politických i právně relevantních dohod.⁵¹⁵ Například v případě Halberstadtu císařské dokumenty popisovaly protiprávní počínání vévody Julia Brunšvického, který porušil zásady augsburského míru i katolickou tradici svých předků a roku 1568 do země zavedl luterství. Umožnil tak svému „despotickému synovi Kristiánovi, aby ovládl biskupství“.⁵¹⁶ Během celého 16. století nekatolíci v Říši údajně vystupovali proti katolíkům také vojensky a opakovaně jim způsobovali nezměrné škody, z nichž se nyní mají zodpovídat.

Stejně jako v habsburských zemích měl být i v Říši zahájen exekuční proces, který měli řídit za tímto účelem speciálně jmenovaní exekuční komisaři. Jejich úkolem bylo restituovat majetek vyjmenovaných původně katolických biskupství. V praxi to znamenalo, že měl být konfiskován majetek říšských knížat a stavů, kterého se podle mínění císaře zmocnili neoprávněně a popřípadě jej také neoprávněně sekularizovali. Poměr mezi konfiskací a restitucí v Říši roku 1629 byl tentýž či velmi podobný jako v českých a v rakouských zemích po roce 1620.⁵¹⁷

Osud restitučního ediktu v Říši je dostatečně známý a v posledních letech byly navíc na toto téma napsány poměrně zásadní studie.⁵¹⁸ Idea restitučního ediktu vznikla v okolí císaře již roku 1627, tedy v okamžiku

(515) FRANZ, G.: *Glaube und Recht im politischen Denken Kaiser Ferdinands II.* Archiv für Reformationsgeschichte 49, 1958, s. 258–269.

(516) Podle Khevenhüllera byla reformace v Halberstadtu provedena, když roku 1566 zemřel zdejší biskup a markrabě braniborský. Tehdy byla kapitula katolická, ale měla velké dluhy. Obrátila se proto na vévodu Jindřicha Brunšvicko-Wolfenbüttelského, který žil kromě Brunšviku také v Göttingenu a byl dobrým katolíkem. Za biskupa byl pak na dvanáct let zvolen jeho „nepost“, vévoda Jindřich Julius. Stalo se tak s podmínkou, že bude za kapitolu platit její dluhy a příštím biskupům zanechá plat 1000 tolarů ročně. Když Jindřich Julius Brunšvický roku 1568 zemřel, jeho syn Julius do země zavedl luterství. Biskupství byl ovládnuto jeho despotickým synem, vévodou Kristiánem. Podobných výkladů neoprávněné reformace na území německých biskupství se v Khevenhüllerově knize nachází celá řada. Khevenhüller ze svého úhlu pohledu popisuje různé body, vypovídající o vztazích katolíků a protestantů v Říši během 16. století, např. které oblasti protestanti vyplundrovali apod. KHEVENHÜLLER, F. CH.: *Annales Ferdinandi.* Bd. II, 1629, pag. 432, 450.

(517) TAMTÉŽ, 1629, pag. 477. REGEN, K.: *Restitutionsedikt.* In: *Lexikon für Theologie und Kirche.* Bd. 8. Freiburg/B 1963, sl. 125–127.

(518) URBAN, H.: *Das Restitutionsedikt.* Versuch einer Interpretation. München 1968 (dissertace); TÝŽ: *Druck und Drucke des Restitutionsedikts von 1629.* Archiv für Geschichte des Buchwesens 14, 1974, sl. 609–654.

Valdštejnových výrazných vítězství na území Říše.⁵¹⁹ K vydání došlo po dvou letech složitých jednání, k 6. březnu 1629. Císař si byl vědom, že bez vojenského tlaku se mu ustanovení restitučního ediktu naplnit nepodaří. Ani v tomto ohledu se situace v Říši nelišila od poměrů v Rakousích, v Čechách nebo na Moravě. Jak dokládají dokumenty zprostředkované Khevenhüllerem, podobně jako v případě konfiskací na severu Německa počítal za tímto účelem nejen s Valdštejnovým vojskem, ale také s Tillyho armádou Katolické ligy.⁵²⁰ Císař Ferdinand II. však při prosazování restitučního ediktu narazil na nečekaná úskalí. Některá z nich se podobala problémům, které zažíval při prosazování konfiskací ve svých dědičných zemích. Další ovšem prokázala, že situace v Říši je podstatně komplikovanější. Císař se ve všech zemích, kde uplatňoval konfiskace, musel a mohl opírat o významnou část zdejší šlechty a o katolickou církev. V Říši se však opora o katolické kurfiřty, katolická teritoriální knížata a církevní státy ukázala být nejednoznačná. Již kurfiřtský sněm v Mülhausenu ukázal, že katolictví kurfiřti nebudou chtít nechat císaře zasahovat do říšských záležitostí zcela neomezeně a němečtí biskupové byli také často zároveň představiteli říšských teritoriálních států a hájili především vlastní zájmy.⁵²¹ Rozběhl se spor o kompetence, kdo má vlastně právo podobný akt v Říši vydat a jakou právní povahu má mít. Debatovalo se v obecné právní rovině, např. jde-li o rozsudek (pak by spadl do kompetence říšské dvorské rady), anebo o zákon. Názory byly zdůvodňovány zásadami římského práva i Bodinovým učením o panovnické suverenitě.⁵²² Kurfiřti měli zato,

(519) Roku 1627 došlo k velkým vítězstvím císařských vojsk pod vedením Valdštejna a Tillyho nad dánským králem Kristiánem IV. Úvahy o restitučním ediktu byly podle některých autorů vyvolány právě těmito vítězstvími. Valdštejnovy a Tillyho oddíly tehdy vojensky obsadily také některé středoněmecké a severoněmecké církevní teritoriální státy, např. biskupství Hildesheim. Po těchto velkých vítězstvích následoval stav klidu zbraní v letech 1628–1630. FRISCH, M.: *Das Restitutionsedikt Kaiser Ferdinands II.*, s. 3–6. WEDGWOOD, C. V.: *Der Dreißigjährige Krieg*, s. 188–199; JANAČEK, J.: *Valdštejn a jeho doba*, s. 331–340.

(520) KHEVENHÜLLER, F. CH.: *Annales Ferdinandei*. Bd. II, 1629, pag. 477. NEUERLANDFRIED, F.: *Die katholische Liga*.

(521) Kurfiřtský sněm v Mülhausenu se konal roku 1627, velmi brzy po vzniku původního textu restitučního ediktu. FRISCH, M.: *Das Restitutionsedikt Kaiser Ferdinands II.*, s. 81–87. Zcela mimo uvedené úvahy stáli evangeličtí říšští stavové, kteří považovali právně-náboženské zdůvodnění restitučního ediktu za jednoznačně katolické, bez zohlednění evangelické státoprávní tradice, vycházející z textu evangelia. O zájmech teritoriálních států s. 130–139. Srov. BREUER, K.: *Der Kurfürstentag zu Mühlhausen 18. Oktober bis 12. November 1627*. Bonn 1904 (disertační práce); HAAN, H.: *Kaiser Ferdinand II. und das Problem des Reichsabsolutismus*. Die Prager Heeresreform von 1635. HZ 207, 1968, s. 297–345.

(522) Součástí textu restitučního ediktu se stal také právněhistorický výklad o právu císaře na gravamina, a také výklad o právu císaře jako suverena a zároveň seniora zasahovat do práva církevních institucí na území Říše. FRISCH, M.: *Das Restitutionsedikt Kaiser Ferdinands II.*,

že by o vydání ediktu měl rozhodnout minimálně kurfiřtský sněm, nikoliv sám panovník. Ferdinanda II. v této věci dokonce nepodpořil ani jeho obvyklý spojenec bavorský kurfiřt Maxmilián, ačkoliv částečně v Čechách a především v Horních Rakousích konfiskační proces sám garantoval.⁵²³ Maxmilián přišel s názorem, že císař může ve věci restituce církevních statků v Říši přijít pouze s propozicí, vlastní vydání ediktu však podle jeho názoru mělo být plně v kompetenci říšského sněmu, tedy říšských knížat a stavů. Císař Ferdinand II. sice nakonec edikt v březnu roku 1629 vydal jako svůj svrchovaný právní akt, prosadit jeho plné uplatnění v Říši se mu však nikdy nepodařilo.⁵²⁴ Nejenže dále pokračovaly debaty o jeho právní validitě, ale vojenská i politická situace v Říši, jež se vyvinula po vstupu Gustava Adolfa do války a po prvních porážkách Valdštejna, nepřála jeho naplnění v praxi. Nicméně vojenské porážky, které souvisely s ukončením Valdštejnova prvního generalátu i s razantním zásahem Švédů do průběhu třicetileté války, právní platnost ediktu neukončily. K tomu došlo až po vyhlášení pražského míru 1635, resp. až roku 1642, kdy byl vyhlášen jako tzv. „Normaljahr“ stav z roku 1624.⁵²⁵ I tak lze restituční edikt z roku 1629

s. 22–28, 110–116. Ohledně kompetencí Reichshofratu ve věci restitučního ediktu TAMTĚZ, s. 94. O fungování Reichshofratu obecně GSCHLIEBER, O.: *Der Reichshofrat. Bedeutung und Verfassung einer obersten Reichsbehörde von 1559 bis 1806*. Wien 1942. Problematika chápání restitučního ediktu jako sankce a jako zákona TAMTĚZ, s. 100–108. V případě chápání ediktu jako právní sankce, resp. rozsudku by potom císař, jenž nominálně stál v čele Reichshofratu, vystupoval v pozici nejvyššího soudce. K tomu v obecně právněhistorické rovině též HATTENAUER, H.: *Europäische Rechtsgeschichte*. Heidelberg 1994, kap. „Princeps legibus solutus“, s. 408–412.

(523) Maxmiliánova instrukce ze 14. října 1627 pro bavorské vyslance v Mülhausenu. FRISCH, M.: *Das Restitutionsedikt Kaiser Ferdinands II.*, s. 77–82.

(524) V záhlaví restitučního ediktu je uvedena Ferdinandova císařská titulatura: „Wir, Ferdinand der Ander, von Gottes Gnaden Erwählter Römischer Kaiser, zu allen Zeiten Meherrer deß Reiches, in Germanien zu Hungarn, Böheimb, Dalmatien, Croatien und Sclavonien etc. König, Erzherzog in Oesterreich, Herzog zu Burgundt, zu Brabant, zu Steyr, zu Kärnten, zu Crain, zu Lutzemburg, zu Würtemberg, Ober und Nider Schlesien, Fürst zu Schwaben, Marggraf deß H. Röm. Reichs, zu Mähren, Ober und Nider Laußitz, Gefürster Graff zu Habsburg, zu Tyrol, zu Pfürdt, zu Kyburg und zu Görtz, Landgraff in Elsaß, Herr auf Windischen Marck, zu Portenaw und zu Salinß etc.“ Naopak adresátem ediktu jsou všichni stavové Svaté říše římské německého národa: „Embieten N: Allen und jeden Churfürsten, Fürsten, Geist: und Weltlichen Praelaten, Graven, Freyen, Herrn, Rittersn, Knechten, Landtvögten, Haubtleuten, Vitzdomben, Vögten, Pflegern, Verwesern, Ambtleuthen, Landrichtern, Schulthaisnen, Burgermaistern, Richtern, Rätthen, Burgern, Gmairndten, und sonst allen andern Unsern und deß Reichs Untherthanen und Getrewen, in was Würden, Standt oder Wesen sie seynd, unser Freundtschafft, Gnad und alles Guts...“ TAMTĚZ, s. 184.

(525) Také proces právního zrušení restitučního ediktu byl velmi komplikovaný a jednalo se o něm na několika kurfiřtských sněmech a při několikaletých mírových jednáních, především před podepsáním pražského míru a vestfálského míru. BURCKHARDT, J.: *Der Dreißig-*

označit za mrtvý zákon od samého počátku. Michael Frisch proto nazval působení restitučního ediktu v Říši pouhou epizodu a dokonce císařovou politickou chybou.⁵²⁶

Valdštejnské konfiskace v Říši

Po doznění jednání o restitučním ediktu došlo na území Říše v době vlády Ferdinanda II. už pouze k jedné vlně odnímání majetku, jež měla bezprostřední souvislost s pobělohorskými konfiskacemi. Uvedenou vlnou byl proces proti Albrechtu z Valdštejna, který se sem přenesl z Čech a ze Slezska po jeho násilné likvidaci v Chebu 25. února roku 1634 a který bezprostředně souvisel s generalissimovými majetkovými zisky v Říši v předchozí vlně konfiskací. Na majetky a hodnosti v Říši se ostatně vztahovaly již první exekuční a konfiskační nařízení císaře, jež byly vydány ještě tajnou (nebo v případě patentu z 18. února 1634 částečně tajnou) formou před smrtí frýdlantského vévody.⁵²⁷ Vlastní konfiskační proces v Říši byl však „oficiálně“ zahájen až po uplynutí několika týdnů od chebské exekuce, tedy poměrně dlouho po jeho zahájení faktickým (již tehdy začali právníci diskutovat o tom, zda únorové patenty zahajovaly konfiskace také „de jure“). Tehdy byly dodatečně zveřejněny některé císařské dokumenty z počátku roku 1634, jež znamenaly vévodovo sesazení z hodnosti nejvyššího velitele císařské armády a jeho zbavení všech hodností a majetků a vedly až k císařově známému patentu o zadržení Valdštejna „živého nebo mrtvého“.⁵²⁸ Valdštejnův postup, podobně jako předchozí kroky některých protestantských říšských knížat (proti nimž Valdštejn úspěšně bojoval a obohacoval se z jejich konfiskací), byl již tehdy označen za „*notorische Rebellion*“.⁵²⁹ Toto prohlášení předpokládalo obvyklý postup nejen

jährige Krieg. Frankfurt/M 1992; FRISCH, M.: *Das Restitutionsedikt Kaiser Ferdinands II.*, s. 141–182.

(526) FRISCH, M.: *Das Restitutionsedikt Kaiser Ferdinands II.*, s. 6–8.

(527) HELBIG, K. G.: *Der Kaiser Ferdinand II. und der Herzog von Friedlant während des Winters 1633–1634*. Dresden 1852. O diskusi nad právními aspekty valdštejnských konfiskací v Říši naposledy KAMPMANN, CH.: *Videňský dvůr a Valdštejnův pád*, s. 117–146. Kampmann zde především polemizuje s pojetím Srbika a klade si otázku, jestli vůbec ve Valdštejnově případě proběhl právní (byť tajný) proces a zdali za něj lze považovat setkání některých významných procísařských politiků. Více méně dochází k závěru, že nikoliv, neboť to v případě notorické rebelie říšské právo ani nevyžadovalo (s. 119).

(528) KOLLMANN, J.: *Valdštejnův konec*, s. 185–186.

(529) Za „notorické rebely“ byli prohlášeni všichni zavraždění, pouze někteří méně zainteresovaní důstojníci byli proklamováni jen jako rebelové prostí a mohlo se v případě jejich potrestání (včetně konfiskace) příslušným vojenským soudem uvažovat o kompromisu.

v případě vlastní trestní exekuce, ale také v pozdějším konfiskačním procesu.⁵³⁰ Císař ostatně vzápětí slíbil, že tentokráte bude stavěno a vypláceno vojsko v Říši na úkor popraveného vévody, resp. z jeho peněz, hodnotí a statků. Podobně, jako se to v předchozích případech a konfiskačních vládách v Říši dělo ve Valdštejnův prospěch.

Christoph Kampmann ve své knize o říšském achtu sice v případě Valdštejnova potrestání alespoň částečně rozlišil proces exekuční od procesu konfiskačního, nerozlišil však důsledně jeho průběh v českých zemích a v Říši.⁵³¹ Je pravda, že v době své smrti držel Valdštejn většinu svých pozemkových majetků v oblasti středních a severních Čech, odkud pocházel i jeho titul vévody frýdlantského, a že se ve Slezsku honosil titulem vévody zaháňského. Císař si byl dobře vědom, že právě konfiskací vévodova českého majetku získá nejvíce finančních prostředků.⁵³² Samozřejmě, že se císařský acht i konfiskace vztahovaly také na Valdštejnovy lenní državy a hodnoty na území Říše, především na Meklenbursko považované císařem za říšské léno a Valdštejnem od něj získané po konfiskaci v době velkých vojenských úspěchů před pouhými pěti lety i s hodnotou zdejšího vévody. Valdštejnovi mrtví i živí spojenci byli rozděleni do dvou (v té době již) obvyklých kategorií – na notorické a nenotorické rebely – a podle toho se jim dostalo potrestání včetně konfiskací.⁵³³ Mezitím se přiblížil rok 1635 a s ním podepsání pražského míru, a tím i dočasná stabilizace poměrů v těch částech Říše, které ještě před několika lety ovládal

KAMPMANN, CH.: *Reichsrebellion und kaiserliche Acht*, s. 101–103, 185, 196, 225; TÝŽ: *Videňský dvůr a Valdštejnův pád*, s. 117–146, zde s. 124–145.

(530) Bylo to nejspíše jasné všem zúčastněným stranám, takže bezprostřední Valdštejnovi vrahové se raději ihned po provedení exekuce zmocnili vévodových peněz a klenotů, ještě než mohly být urychleně sepsány oficiální konfiskační komisí. KOLLMANN, J.: *Valdštejnův konec*, s. 187–188.

(531) Základní principy valdštejnských a trčkovských konfiskací v Čechách, jakož i této vlny slezských konfiskací, byly popsány v příslušných kapitolách předkládané práce, především v kapitole věnované konfiskacím v Čechách. Dále srov. GORGE, S.: *Beiträge zur Geschichte der Konfiskationen nach Albrecht von Wallenstein*, s. 158–176, 246–264, 357–375; DOSTÁL, J.: *Poslední boj*, s. 55–122; TÝŽ: *Z historie trčkovských konfiskací*, s. 165–184; BLAŽKOVÁ, S.: *Trčkové z Lípy a jejich opoziční panství v pobělohorské době*. Brno 1999. (Diplomová práce uložena na FF MU Brno.)

(532) V Čechách i ve Slezsku, kde navíc propuklo omezené provaldštejnské povstání, proto konfiskační komise pracovaly s obzvláštní pílí a zabavovaly nejen statky, ale také finanční prostředky na hotovosti. GORGE, S.: *Beiträge zur Geschichte der Konfiskationen nach Albrecht von Wallenstein*, s. 158–176, 246–264, 357–375. K povstání ve Slezsku a jeho vyšetřování KREBS, J.: *Hans Ulrich Freiherr von Schaffgotsch*.

(533) Například DUDIK, B.: *Des kaiserlichen Obristen Mohr von Waldt Hochverrats-Proces*. Ein Beitrag zur Waldstein's-Katastrophe. Archiv für Kunde österreichischer Geschichtsquellen 25. Wien 1860.

Albrecht z Valdštejna. Generalissimovy majetky, državy a léna byly převedeny na jeho vrah, vojenské velitele a na císařské vojsko jako celek. Poslední vlna pobělohorských konfiskací, prováděných císařem Ferdinandem II., se tak uzavřela. Debata na téma viny a potrestání Fridricha Falckého a Valdštejna i vztahu mezi Habsburky drženým císařstvím a Říší s jejími knížecími a stavovskými svobodami se však vedla ještě po několik let. Například na sněmu kurfiřtů v Řezně na podzim roku 1636, jen několik měsíců před smrtí Ferdinanda II.⁵³⁴

(534) KAMPMANN, CH.: *Reichsrebellion und kaiserliche Acht*, s. 216–217.